

САМОВИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПОСТНЕКЛАСИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Фурман А. В.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології і соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0003-1550-6955
a.furman@wpu.edu.ua*

Лазарук А. Ф.

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD)
зі спеціальності С4 «Психологія»
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
orcid.org/0009-0005-3333-1476
lazaruk@ukr.net*

Ключові слова: людина, цінності, суб'єкт, самовизначення, вчинок, вибір, особистість, учинок самовизначення, постнекласична раціональність, творчий акт, циклічно-вчинковий підхід, життєвий шлях.

Статтю присвячено науковому обґрунтуванню феномену самовизначення людини крізь призму різних типів раціональності. У межах класичної науки самовизначення особи розглянуто як усвідомлений вольовий акт виконання морального обов'язку перед соціумом; некласичної – як результат глибокої рефлексії, внутрішньої боротьби та привласнення зовнішньо детермінованих цінностей; постнекласичної – як динамічний, діалогічний і активний процес означування і плетання себе, що розгортається у мінливому, фрагментарному, але відкритому до пізнання, осмислення і перетворення довкіллі. Обґрунтовано вчинковий принцип до трактування самовизначення людини, що розгортається в постнекласичному світі та вимагає від суб'єкта енергійного залучення у пошук або творення сенсу свого буття. Поглиблено розуміння вчинку самовизначення як послідовного розгортання ситуаційного, мотиваційного, дійового і рефлексивного етапів-компонентів. Доведено евристичну значущість учинкового погляду на самовизначення людини в контексті її безперервної адаптації до нових соціокультурних умов, викликів і здатностей, збереження унікальності, цілісності та стабільності ціннісно-сміслових і сенсожиттєвих орієнтирів та можливості активного впливу на довкілля, його формування, конструювання і творення. Узмістовлено вчинок самовизначення у руслі циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана як безперервний замкнутий ланцюг постійного переосмислення й переозначення себе у змінному довкіллі з опорою на внутрішні цінності і сенс життя. Акт самовизначення особи визначено в термінології циклічної динаміки, що уможливорює конструювання відповідей на ключові сенсожиттєві питання, спричинює активне творення своєї сутності через прагнення до істини, краси, добра і любові та вимагає конкретних дій на шляху до самоздійснення.

HUMAN SELF-DETERMINATION IN THE MODERN WORLD: A POST-NONCLASSICAL INTERPRETATION

Furman A. V.

*Doctor of Psychology, Professor,
Professor at the Department of Psychology and Social Work
West Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1550-6955
a.furman@wunu.edu.ua*

Lazaruk A. F.

*Postgraduate Student of the Third Level of Higher Education (PhD)
in the Specialty C4 Psychology
West Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0009-0005-3333-1476
lazaruk@ukr.net*

Key words: *person, values, subject, self-determination, act, choice, personality, act of self-determination, post-nonclassical rationality, creative act, cyclic-act approach, life path.*

The article is devoted to the scientific substantiation of the phenomenon of human self-determination through the prism of different types of rationality. Within the framework of classical science, self-determination of a person is considered as a conscious volitional act of fulfillment of a moral duty to society; non-classical science – as a result of deep reflection, internal struggle and appropriation of externally determined values; post-non-classical science – as a dynamic, dialogic and active process of defining and nurturing oneself, unfolding in a changing, fragmented, but open to cognition, comprehension and transformation of the environment. The author substantiates the action principle to the interpretation of human self-determination, which unfolds in the postnonclassical world and requires the subject to be energetically involved in the search for or creation of the meaning of his or her being. The understanding of the act of self-determination as a sequential deployment of situational, motivational, action and reflexive stages-components is deepened. The heuristic significance of the actual view of human self-determination in the context of its continuous adaptation to new socio-cultural conditions, challenges and abilities, preservation of the uniqueness, integrity and stability of value-semantic and meaningful life orientations and the possibility of active influence on the environment, its formation, design and creation is proved. The act of self-determination is defined in the context of A. V. Furman's cyclic-action approach as a continuous closed chain of constant rethinking and redefinition of oneself in a changing environment based on internal values and meaning of life. The act of self-determination is defined in terms of cyclic dynamics, which makes it possible to construct answers to key questions of meaningful life, entails the active creation of one's essence through the pursuit of truth, beauty, goodness and love, and requires specific actions on the way to self-realisation.

Постановка проблеми. У сучасну епоху глобальних змін, соціальної нестабільності, інформаційного перевантаження і множинності ідентичностей проблема самовизначення особи набуває особливої значущості. Водночас цей процес істотно ускладнюється через фрагментар-

ність постмодерної культури, втрату стабільних орієнтирів та поширення феномену «розмитості» особистості, що змушує звертатися до нових концептуальних інтерпретацій аналізованого явища. Зокрема, значну евристичну вагомість має осмислення людини не як пасивного об'єкта зовніш-

нього впливу, а як ініціативного суб'єкта, здатного до рефлексії, вільного діяння, ціннісного самовизначення й особистої відповідальності за вибір та побудову свого життєвого шляху, що здійснюється у рамках постнекласичної наукової раціональності. Окрім того, дослідження феномену самовизначення особи в термінології цього підходу відкриває нові перспективи для філософії, психології, соціології та педагогіки, оскільки дає змогу враховувати унікальність її ментального досвіду, вплив довкілля, історичне тло та актуальний соціокультурний контекст. Постнекласичне розуміння людини як відкритої, динамічної, саморозвиткової системи, здатної до повноцінного самовизначення та ось-буття у складному й мінливому світі, створюють умови для обґрунтування адекватних стратегій її психосоціальної підтримки у процесі самоздійснення і життєреалізування.

Усебічне осмислення проблеми самовизначення людини в сучасному світі є важливим завданням сучасної психологічної науки. Зазначимо, що у межах постнекласичної науки феномен самовизначення розглядається як складна, багаторівнева проблема, що потребує міждисциплінарного підходу до свого розв'язання. При цьому сутнісний зміст самовизначення розкривається з різних дослідницьких позицій. Перша – загальнофілософська, що фокусується на зміні уявлень про природу людини як відкритого, динамічного і мінливого суб'єкта, здатного, проте, до саморозвитку, самоздійснення, самореалізації (Я. Григор'єва [4], І. Добронравова [7], І. Карівець [8], Р. Коперльос [10] та ін.). Друга – соціокультурна, де особа постає не як носій загальносоціальної ідентичності, а як суб'єкт, котрий «маневрує» між різними ролями, наративами й очікуваннями, часто не маючи сталого образу Я (Т. Аболіна [1], А. Єрмоленко [1], О. Кисельова [1] та ін.). Третя – психологічна, пов'язана з вивченням внутрішніх конфліктів людини, її екзистенційних криз і пошуку сенсу життя. У цьому контексті актуальними є відомі ідеї В. Франкла про ноогенний невроз [19], Е. Еріксона – про кризу ідентичності [17], А. Маслоу – про необхідність самоактуалізації [17], К. Роджерса – про конгруентність реального та ідеального Я [17], а також сучасні підходи до визначення особою себе в умовах травматичного довкілля (Л. Крупельницька [11], І. Тітов [18] та ін.). Четверта – аксіопсихологічна, де самовизначення розглядається як акт індивідуального морального вибору (І. Гуляс [5], М. Гусельцева [6], З. Карпенко [9], Ю. Мелков [14], О. Моршаківа [15], В. Роменець [2; 17], А. А. Фурман [20] та ін.).

Окремо зосередимо дослідницьку увагу на розробленому на засадах постнекласичної раціо-

налізації дійсності циклічно-вчинковому підході проф. А.В. Фурмана [21–29], де самовизначення потрактовано як динамічний, постійно повторюваний цикл переосмислення особистістю свого місця у світі у зв'язку зі зміною життєвих пріоритетів і котрий має значну пізнавальну цінність для характеристики означуваного феномену в умовах постправди, амбівалентних норм та етичної поліваріантності. Стверджується, що «у постнекласичному стилі особливої вагомості набувають такі високотенденційні фактори: а) змішані дослідницькі стратегії конструювання, пізнання і діяльного перетворення усталеної соціальної дійсності; б) еkleктично унааявлені канони і засоби імпровізованих витлумачення та інтерпретації новопосталої вітакультурної реальності людського існування; в) усеоможливі методологеми комбінування, інтегрування та конструювання різних пошукових ситуацій і подій розиткового функціонування як соціокультурних систем, так і їх окремих компонентів; г) саморефлексивні методи і техніки реального оцінювання ефективності дослідницького та проектувального процесу і його результативності» [25, с. 6–7], що актуалізує значущість і необхідність проведення мультидисциплінарних і міжнаукових досліджень. Тож констатуємо, що постнекласична інтерпретація самовизначення, виходячи за рамки філософського осмислення й переносячись у міждисциплінарний простір вивчення, обґрунтовує дослідження цього феномену на перетині психології, соціології, культурології, політології, теології і метафізики. Отже, складність і багатовимірність самовизначення актуалізують нагальність його подальшого ґрунтового осмислення.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених самовизначенню людини в сучасному світі, низка значущих аспектів аналізованої проблеми залишається недостатньо вивченою. По-перше, сучасний етап розвитку людської культури й цивілізації відзначається виникненням нового типу наукової раціональності, відомого як постнекласична. Однією з головних її характеристик є людиновимірність, що полягає в усвідомленні неможливості відокремити цінності від наукового пізнання й актуалізує потребу у перегляді статусу людини в науковій картині світу. У контексті самовизначення наука не просто відображає, а й активно впливає на процеси її самореалізації, самоорганізації та саморозвитку. По-друге, в умовах постнекласичної науки особа розглядається не як пасивний об'єкт пізнання, а як дієвий учасник і творець свого й соціального життя, здатний до самозміни і перетворення довкілля. Це дає змогу побудувати нову парадигму самовизначення, у рамках якої особистість не просто адаптується до зовнішніх умов, а активно формує й визначає

своє місце у світі через прийняття відповідальності за власний розвиток. По-третє, у контексті постнекласичної філософії самовизначення не сприймається як одноразовий акт або фіксований статус, скоріше навпаки, воно розглядається як безперервний процес становлення, у якому суб'єкт перебуває у постійному діалозі із собою та світом. Оскільки звичні орієнтири часто втрачають стабільність, моральні норми змінюються, а глобальні кризи заперечують стереотипне уявлення про передбачуваність повсякдення, людина опиняється перед необхідністю заново конструювати свою ідентичність і приймати складні, часто нелогічні рішення. Таке розуміння самовизначення в мінливому світі зумовлює нагальність його осмислення спочатку через призму вчинкового (В.А. Роменець [2; 6; 16; 17]), а далі й вчинково-циклічного підходу (А.В. Фурмана та його школи (А.А. Фурман [20; 21], О.Є. Фурман [28; 29], С.К. Шандрюк [28–30], А.Ф. Лазарук [12; 13] та ін.), що уможливорює відкриття нових горизонтів для самопізнання, постійної рефлексії і творчого підходу до побудови й реалізації особистістю власного життєвого шляху. Тому постнекласична інтерпретація самовизначення набуває принципового значення як для поглибленого розуміння сутності цього психологічного феномену, так і в контексті самоздійснення й самореалізації людини в сучасному мінливому й багатопроblemному світі.

Мета дослідження. Мета статті – постнекласична інтерпретація самовизначення людини в сучасному світі, яка охоплює осмислення цього феномену на підґрунті вчинково-циклічного підходу.

Результати дослідження. В умовах глобалізації й нівелювання духовних та етичних імперативів, ускладнених кризою інституцій та воєнними й економічними конфліктами, самовизначення людини набуває особливої гостроти. Означені чинники проблематизують існування у соціумі традиційних моделей ідентичності та стабільних соціальних ролей, а утвердження індивідуалістичних та егоїстичних вартостей, помножених на відсутність усталених суспільних орієнтирів, спричинює хаотичні й необґрунтовані вибори особою свого життєвого шляху, прямо загрожуючи її буденному екзистенціюванню. Реальність, що вимагає від людини постійного переосмислення власного місця у світі, також не сприяє самореалізації особистості, оскільки самовизначення в таких умовах більше не становить одноразовий акт, а постає як безперервний циклічний процес життєвого вибору, сумніву, оновлення і навіть боротьби із зовнішнім тиском та внутрішньою невпевненістю. Усе це вимагає нового, вочевидь, постнекласичного підходу до розуміння

аналізованої проблеми, де самоздійснення розглядається як багатовимірний і відкритий процес, що не має фіксованого результату, а людина діє не як завершена психосоціальна структура, а як хаос життєвих виборів, що відбуваються в контексті взаємодії з культурними наративами, ціннісними орієнтаціями, суспільними ідеалами й історичними подіями та опосередковуються значущими персоніфікованими сенсами, моральними принципами, сенсожиттєвими орієнтирами, ціннісно-смысловими утвореннями та внутрішніми переконаннями (А.А. Фурман [20; 21], А.В. Фурман [22; 25], А. Лазарук [12] та ін.).

Зазначимо, що самовизначення людини в різних історичних епохах має суттєві відмінності, пов'язані зі зміною уявлень про суб'єкта, істину, свободу та природу людського вибору (І. Добронравова [7], І. Карівець [8], Р. Коперльос [10], Ю. Мелков [14], А. В. Фурман [25], С. Шандрюк [30] та ін.). Зокрема, у класичній інтерпретації цього феномену, яка сформувалася в межах Нового часу та раціоналістичної наукової традиції, людина розглядається як автономний, цілісний і раціональний суб'єкт, котрий діє під впливом універсальних законів та достовірних фактів, а самовизначення – як базоване на ідеї об'єктивної істини, універсальних моральних норм і здатності розуму приймати правильні рішення. Особистість при цьому характеризується як центр свідомої волі, яка керується «аристотелівською» логікою, має чітко окреслену ідентичність, здатна пізнати світ і приймати рішення, які відповідають універсальним етичним нормам. У цій системі координат світ – упорядкований та пізнаваний, а свобода визначається здатністю діяти згідно з розумом, совістю і моральним законом. Сутність самовизначення виражається у здатності підкоряти свої прагнення і бажання розуму, у виконанні моральних обов'язків і визнанні своєї місії у межах визначених суспільних порядків. Вибір особистості хоча й є актом свободи, однак обмежений законами розуму та моральності. Її ідентичність – стабільна і визначена, а внутрішній конфлікт зазвичай породжений невідповідністю між персональними прагненнями та обов'язковими вимогами.

Некласична філософія, яка набула розвитку в другій половині ХХ ст., привнесла в науки про людину бачення її як суперечливої, обмеженої в пізнанні та глибоко зануреної в історичний, соціальний і психологічний контексти істоти. У такій парадигмі самовизначення постає не абсолютним актом розуму з чітко усвідомленим результатом, а радше заплутаним і довготривалим процесом, ускладненим впливами довкілля, інстинктів та несвідомих потягів особи. У рамках цього типу наукової раціональності актуалізуються питання

автентичності та впливу соціальних структур на особистісний вибір. Самовизначення в такому контексті стає не лише рефлексивним, а й часто драматичним, коли невпевнена і наповнена внутрішніми конфліктами людина шукає себе в мінливому і часто ворожому світі. Хоча неklasичний підхід і надає значно більшої ваги суб'єктивному досвіду і соціальному контексту, який формує особистість, проте самовизначення останньої вже не становить простий акт вольового чи розумового вибору, оскільки вимагає урахування низки соціальних і психоемоційних чинників. Тут індивід розглядається не стільки як повністю раціональний суб'єкт, який просто слідує за об'єктивними законами і здійснює життєві вибори на підґрунті наперед заданих суспільно важливих орієнтирів, скільки як елемент взаємодії із соціальними й особистісними конструктами, де варіанти рішень залежать від його статусу, культурних стандартів і власних смислових здібностей. При цьому людина, маневруючи між необхідним, бажаним та особистісно цінним й орієнтуючись переважно на зовнішні імперативи, часто відчуває розрив між власними прагненнями та соціальними вимогами, що закономірно породжує внутрішні конфлікти й морально-етичні дилеми.

Найбільший евристичний потенціал у контексті самовизначення особи має постнекласична інтерпретація, де психологічна наука відходить як від класичних уявлень про самодостатнього ізольованого суб'єкта, так і від розуміння цього феномену як переважно спричиненого зовнішніми обставинами. За словами А.В. Фурмана, аналізований тип наукової раціональності фіксує надскладні, поліпредметні і саморозвиткові системи, а «цей тип системних об'єктів не просто має здатність до самоорганізації, а ще й характеризується безупинністю розвитку, що рано чи пізно призводить до зміни одного виду або ритму саморегуляції іншим. Тому такі системи є невірноваженими, синергійними (себто тими, що забезпечують сумарний ефект подвійної чи збірної дії факторів), рекурсивними (спроможними породжувати самофункціональні системи). Закономірно, що їм властива ієрархічність рівневої організації складників-компонентів і можливість генерувати у процесі розвитку нові шаблі та сегменти власного функціонування, котрі здійснюють зворотну дію на усталені елементи і на їх динамічні згустки, утворюючи в такий спосіб оновлену цілісність метасистеми» [25, с. 21]. За таких умов людина постає як відкрита, нестабільна й динамічна система, що самостійно (але не ізольовано) конструює свою ідентичність та здійснює життєві вибори. У цих рамках самовизначення інтерпретується як постійний, безперервний, циклічний процес взаємодії з Іншим, зокрема із соціальними,

культурними, техногенними, біологічними й аксіо-психологічними свідомісними конструктами.

Зауважимо, що у постнекласичному світі не існує єдиного джерела істини – кожен суб'єкт творить свій сенс, свою систему внутрішніх координат у межах множинних ціннісних полів. Самовизначення за таких умов осмислюється не одномоментно, а відкрито до діалогу зі світом, який, проте, характеризується невизначеністю, складністю й різноманітністю та вимагає від особи відповідальності за власні вибори. Окрім того, цей комплексний і динамічний процес відбувається в часопросторі глобалізації, технологічних змін та інформаційних перенасичень. У цьому контексті відсутні чіткі й однозначні культурні, соціальні або навіть моральні рамки, а самовизначення суб'єкта розгортається як постійна взаємодія з різноманітними, часто мінливими і взаємозалежними, ціннісними системами.

Життєвий вибір людини у постнекласичній інтерпретації залежить не лише від суб'єктивних прагнень та об'єктивних соціальних умов, а й від її можливостей: розумових, вольових, особистісних чи суто екзистенційних [11]. У цьому аналітичному розрізі самовизначення, стаючи справжнім постійним пошуком і прийняттям себе серед відносних істин, деформованих норм, нечітких цінностей й непередбачуваних результатів, вимагає від особистості відкритості до змін та подекуди справжнього «переписування» й адаптації під свої потреби моральних, культурних та соціальних норм [10]. З іншого боку, цей вибір здійснюється з урахуванням чинників соціального, культурного і природного довкілля, що ставить суб'єкта перед потребою переосмислити свої цінності та принципи ось-буття [21]. Тому в цьому разі самовизначення вже не становить індивідуальний вибір із наявного і можливого, а постає ускладненою моральною відповідальністю особи за збереження балансу між людством і світом.

Важливим негативним чинником самоздійснення особистості у мінливій постнекласичній реальності є ноогенний невроз. Оскільки людина здійснює самовизначення не лише як соціальна істота, а й як морально відповідальний суб'єкт, шукаючи сенс поміж відносними правдою, ілюзією та свободою, перед нею закономірно постають екзистенційні питання: ким вона є у повсякденні економічного, політичного, ціннісного хаосу? чи існує свобода вибору в умовах невизначеності? чи виправдані вольові зусилля й особистісні трансформації у сповненій небезпек реальності? На цьому тлі багато людей утрачають сенс життя, переживають духовну порожнечу й відчувають постійну тривогу через нездатність віднайти власне Я. В. Франкл описував такий стан як «ноогенний невроз», що вини-

кає унаслідок конфлікту між цінностями або пережиттям небезпеки їх утратити. Такий невроз виникає у глобальному світі, де людина взаємодіє з різними світоглядними системами, моральними моделями та стилями коїтальності, й призводить до екзистенційної фрустрації, котра унеможливає віднаходження сенсу. Особа, яка не бачить сенсу в жодному з можливих життєвих виборів, утомлюється від потреби постійно конструювати себе заново, не маючи внутрішньої впевненості у справжності цього свого внутрішнього стану [19]. Водночас розмитість моральних меж, етична невизначеність і духовна фрагментація також підтримують її здатність здійснювати цілісне, усвідомлене й умотивоване самовизначення.

Проблемність проблемного поля життєреалізування людини, за існуючої багатоваріантності можливостей вибору, поряд із відсутністю єдиної ціннісної системи парадоксально ускладнює «матеріалізацію» самовизначення, що в результаті призводить не лише до кризи ідентичності, а й до глибокої втрати сенсу – стану, який В. Франкл визначив як «екзистенційний вакуум» [19]. Останній, помножений на швидкоплинність явищ і подій, культурну багатоманітність й відсутність метафізичної опори, є головною проблемою індивідуального самовизначення кожного громадянина у XXI ст. У цьому аспекті постнекласичний підхід відкриває простір для багатовимірного філософського-психологічного аналізу життєвого шляху особи в мінливому світі, визнаючи цю нестабільність як неминучу умову сучасного

буття, де немає остаточних відповідей, а лише відкриті питання і пошук відповідей на них. У підсумку самовизначення стає актом особистої відповідальності суб'єкта, що поєднує раціональне, емоційне, духовне та навіть інтуїтивне. І саме у відкритості до сумнівів та екзистенційних пошуків народжується новий тип критичної, чутливої, здатної не просто вижити в нестабільному світі, а й переосмислити його зсередини людини.

Еволюцію уявлень про самовизначення людини – від класичної до постнекласичної раціональності – узагальнено в табл. 1.

Осмилення феномену самовизначення людини у постнекласичній інтерпретації, на наше переконання, має істотні переваги, оскільки відкриває нові горизонти для екзистенційного сповнення особистості. Зважаючи на плюралізм істин, багатоманітність об'єктивних реальностей і визнання індивідуального досвіду як повноцінного джерела знань, у такій парадигмі людина перестає бути частиною великої системи, яка нав'язує їй певну роль, натомість перетворюється на енергійного суб'єкта, здатного самостійно формувати власну ідентичність і вибирати шлях власного життя, а за потреби – активно змінювати й перетворювати дійсність, пристосовуючи її до своїх потреб та адаптуючи до привласнених цінностей. Однією з вагомих переваг постнекласичного підходу є й визнання багатовимірності індивідуального ментального досвіду та унікальності кожної особистості, що уможливорює її повноцінне, змістовне, насичене ось-буття. Такий під-

Таблиця 1

Еволюція уявлень про самовизначення людини

Парадигма	Роль суб'єкта	Істина / Ідентичність	Свобода / Вибір	Само-визначення	Світ
Класична	Автономний, цілісний, раціональний	Істина – об'єктивна; ідентичність – стабільна і чітка	Свобода – дія згідно з розумом і моральним законом; вибір – обмежений універсальними нормами і правилами	Акт розумного волевиявлення, підкорення розуму; виконання морального обов'язку перед соціумом	Світ – впорядкований, пізнаваний, стабільний, звичний, зрозумілий
Некласична	Суперечливий, обмежений в пізнанні, занурений у соціо-культурний контекст	Істина – залежна від контексту; ідентичність – нестійка, конфліктна	Свобода – ускладнена впливами інстинктів, соціуму, внутрішніх конфліктів; вибір – драматичний	Тривалий процес пошуку сенсів, відображення внутрішньої боротьби, рефлексії подій життєвого шляху	Світ – мінливий, ворожий, сповнений невизначеності й загроз, проблем і колізій
Пост-некласична	Відкрита, динамічна, нестабільна система; суб'єкт у діалогічній взаємодії з Іншим	Істина – множинна, суб'єктивна; ідентичність – конструктивна і гнучка	Свобода – у відповідальності за вибір у складному, багатфакторному середовищі / довкіллі	Безперервний, циклічний, діалогічний процес конструювання себе і найближчого довкілля	Світ – складний, фрагментований, без єдиних норм і правил, але відкритий для осмислення і пізнання / конструювання

хід, даючи змогу уникати стандартизації й тиску з боку суспільних очікувань, натомість стимулює внутрішню свободу, гармонійний психокультурний розвиток, повне самовираження та творче самоздійснення окремої особи у конкретній сфері людської діяльності [4]. Оскільки у постнекласичному світі значущості набувають не лише традиційні цінності, а й нові сенси та форми соціальної взаємодії, особистісної культури й раціонального мислення, це створює сприятливе довкілля для людей із різним світоглядом, талантами та духовними прагненнями; тому кожен може вибрати власні стратегію і тактику життєреалізування, при цьому залишаючись у злагоді із собою.

Інтерпретація самовизначення в контексті постнекласичної науки розкриває горизонти осмислення цього феномену крізь призму вчинкової активності людини. У цьому контексті важливо розуміти, що самовизначення є не просто фіксованим набором переконань, теоретичних установок чи здійсненого особистістю вибору, але виявляється в конкретних учинках, які реалізують певні цінності. Як зазначає В.А. Роменець, справжній учинок особи завжди детермінується свідомим прагненням реалізувати свій ідеал, що відрізняє його від буденної поведінки і спрямовує суб'єкту активність на втілення глибинних прагнень і сенсожиттєвих орієнтирів. При цьому стереотипні дії, навіть якщо вони є моральними і відповідають усім соціальним стандартам, не становлять учинку, тому що не виражають глибокого особистісного прагнення і не несуть у собі ідеального образу [17].

Учинок, спрямований на втілення ідеалу, оприявнюється через конкретні дії, які відображають внутрішній світ людини, її моральні переконання і погляди на сенс життя. А це означає, що самовизначення в сучасному світі потребує не лише теоретичного осмислення і пізнання своїх цінностей, а й практичного їх утілення у вигляді вчинків, котрі виявляють сутність і життєве призначення конкретної особи. Здійснюючи вчинок, вона має усвідомлювати не лише короткострокові наслідки, а й його значення в контексті довгострокових домагань, у тому числі й для втілення особистісного сенсу. У сучасних умовах, де моральні цінності і сенс життя втратили імперативну зумовленість і потребують постійного переосмислення, важливим аспектом самовизначення стає здатність людини діяти у рамках своєї ціннісно-сислової системи, робити усвідомлені вибори, досягати важливих цілей і самоздійснюватися через конкретні вчинки. Тому самовизначення у постнекласичній реальності стає повноцінним тільки тоді, коли особистість не просто формулює та усвідомлює свої цінності, а й активно прагне їх утілити через конкретні дії, які мають естетичну,

моральну, навіть катарсичну значущість. Учинок, спрямований на втілення свого призначення, може змінювати як навколишній світ, так і саму людину, її внутрішній стан, уможливаючи особистісне зростання та подальший психосоціальний розвиток.

Учинок, як зазначає В.А. Роменець, – це складний внутрішньоособистісний конструкт, де сам акт є лише одним із чотирьох компонентів його здійснення. Додатковими складниками вчинку автор називає ситуацію, мотивацію та рефлексію [17]. За цими ж етапами-компонентами розгортається і вчинок самовизначення людини в контексті постнекласичної раціональності. Так, будь-який учинок уможливується завдяки актуальній ситуації, що ставить людину перед важливим вибором і викликає потребу в діях. Таке рішення приймається з орієнтацією як на вимоги довкілля, так і на власний досвід й індивідуальні переконання, причому з орієнтацією на потенційну зміну зумовленої культурно-історичним контекстом ситуаційної подієвості відповідно до власних ідеалів. Важливо враховувати, що у засновках учинку самовизначення постає не будь-яка ситуація, а усвідомлена особистістю як така, що потенційно здатна до перетворення, зміни чи адаптації на свою користь відповідно до уявлень про добро і зло, красиве і потворне, прийнятне і неприйнятне та ін. Лише така ситуація разом із усвідомленням необхідності її зміни відповідно до власних життєвих прагнень і бажань спричиняє перехід до наступного етапу вчинку – мотиваційного.

Мотивація відіграє важливу роль у здійсненні вчинку самовизначення, оскільки саме на цьому етапі, як зауважує В.А. Роменець, суб'єкт визначає свої цілі та спрямовує діяльність на досягнення бажаного результату [17]. Важливою характеристикою мотиваційного етапу вчинку є виникнення зв'язку між внутрішніми прагненнями людини та зовнішніми, нормативно заданими вимогами, коли відповідні спонуки (потяги, бажання, потреби, цінності або моральні принципи) стають передумовою для визначення конкретних кроків у виборі способу реалізації задуманого. Зазначимо, що мотивація – це не лише прагнення до досягнення значущої мети, а й внутрішнє «покликання» до самовизначення, котре ґрунтується на особистих цінностях і переконаннях.

Третім етапом учинку самовизначення постає власне вчинковий акт, що вимагає безпосереднього утілення визначених особою на мотиваційному рівні прагнень і намірів. Важливо розуміти, що вчинкова дія проявляється не просто у вигляді механічної реакції на зовнішні обставини, а виступає у ролі вираження глибокого внутрішнього переконання людини, яка через свою діяльність

досягає значущої мети, реалізуючи особистісне домагання змінити себе і світ навколо себе на основі власних сенсожиттєвих прагнень.

Післядія (рефлексія) в аспекті вчинку самовизначення передбачає осмислення суб'єктом наслідків здійсненого вибору як для власного особистісного розвитку, так і для повноцінного функціонування довкілля. Її значущість полягає у самоаналізі скоєного, у критичному осмисленні досягнутого, в оцінці реалізованого, у коригуванні помилкового. При цьому людина, усвідомивши наслідки своїх дій для себе й оточення, розуміє, як її учинок може стати основою для нових кроків уперед. Лише внутрішньо прийнята і трансформована у свідомості особистості ситуація, разом із усвідомленням її відповідності власним життєвим прагненням і бажанням, спричиняє завершення вчинення як повноцінного акту. Отже, рефлексія – важливий момент самовизначення, адже лише через неї суб'єкт може повно зрозуміти свої мотиви, оцінити правильність вибору і підготуватися до здолання наступних життєвих ситуацій. У такий спосіб кожен учинок стає не лише результатом здійсненого вибору, а й стартовою точкою для подальших особистісних змін.

Структуру вчинку самовизначення людини, відштовхуючись від наукового тлумачення В.А. Роменця, узагальнено в табл. 2.

Отже, у постнекласичній парадигмі вчинок самовизначення є не лише передумовою самоздійснення і життєреалізування на основі своїх внутрішніх переконань, а й інструментом для осмислення свого місця у світі. Учинок, відображаючи цінності і смисли людини й репрезентуючи розуміння нею сенсу життя, дає змогу кожному акту самовизначення набувати глибокого морального та етичного значення. Самовизначення як учинок, що відображає глибокі внутрішні пере-

конання особистості та її прагнення до ідеалу, уможливорює не лише адаптивне пристосування до змін, а й активний трансформуючий вплив на довкілля, дає змогу не тільки знайти своє місце в сучасному світі, а й активно формувати, творити, змінювати його сутність.

Постнекласичне розуміння вчинку самовизначення у руслі концепції самоорганізації (І. Добронравова [7], Р. Коперльос [10], Ю. Мелков [14]) вимагає розгляду його як безперервного замкненого циклу постійного переосмислення й переозначення себе у змінному довкіллі, що відбувається з опорою на внутрішні цінності і сенс життя. Оскільки самовизначення фактуальноється процесом екзистенціювання, у якому людина не просто реагує на зовнішні умови, а творчо взаємодіє з ними, перетворюючи свою реальність відповідно до внутрішніх настанов та ідеалів, то утверджується й здатність її організовувати ось-буття та приймати рішення на засадах власних переконань і цінностей. Це означає, що особа має можливість і навіть зобов'язальність вибудовувати повсякдення за власними принципами, передусім як суб'єкт та організатор, який контролює та перетворює своє Я, як активний творець свого життєвого шляху, як автор своєї когнітивної перспективи, як конструктор і трансформатор довкілля. Іншими словами, самовизначення в такому контексті розгляду є не статичним або одноразовим актом, а динамічним і перманентним багатоканальним процесом, що відбувається у внутрішньому світі людини і вимагає від неї постійних активних дій. При цьому особа, будучи здатною до самоорганізації, приймає відповідальність за свої вчинки, визначає напрям власного розвитку й постійно адаптується до нових обставин, не втрачаючи особистісного сенсу та життєвої мети. Це вимагає усвідомлення, що вчинок самовизна-

Таблиця 2

Структура вчинку самовизначення людини

Компонент	Сутність	Значення
Ситуація	Початковий етап, на якому людина надає значення певним явищам чи феноменам довкілля	Людина оцінює ситуацію через свої внутрішні переконання та цінності, що формують стимуляційні передумови для подальших дій
Мотивація	Мотивація вчинку виникає через усвідомлення необхідності змінити ситуацію або своє життя відповідно до обставин	Внутрішнє прагнення змінити довкілля, реалізуючи свої цінності, де мотивація відіграє роль рушійної сили для здійснення вчинку, визначаючи напрямок докладання людиною розумових і вольових зусиль
Вчинковий акт	Реалізація мотивів через конкретні дії, перетворення ситуації відповідно до ідеалу через здійснення низки актів учинення	Вчинення стає способом практичного втілення ідеалу людини у життя, коли дії визначаються її цінностями і відображають прагнення досягти мети.
Післядія	Оцінка наслідків учинку для себе та довкілля, усвідомлення його відповідності своїм ідеалам і цінностям, суспільним інтересам	Рефлексія допомагає особі осмислити наслідки своїх дій, зробити висновки і коригувати наступні кроки задля зреалізування подальших учинків

чення – не реакція-відповідь на зовнішні виклики чи обставини, це передусім самісний процес, який вимагає глибокого пізнання себе, своїх потреб, прагнень і цінностей. Людина в постнекласичному світі має не лише адаптуватися до змінюваних умов сьогодення, а й активно впливати на них, створюючи, таким чином, власну, унікальну траєкторію психокультурного розвитку і віднаходячи власний унікальний спосіб самоздійснення.

Динамічність та безперервність учинку самовизначення ідеально осмислюється у контексті вітакультурної парадигми й циклічно-вчинкового підходу до вивчення людини А.В. Фурмана, який приділяє особливу увагу не тільки визначенню вчинків як певних культурно-історичних зразків поведінки або канонів, котрі повинні опановуватися і відтворюватися новими поколіннями. Вітакультурна парадигма зосереджує свідомісну інтенційність на тому, що кожен учинок – це унікальний, творчий, особистісний акт, який не лише виражає сутність індивідуальності, а й є актом її самореалізації та самотворення і аж ніяк не зводиться до шаблонів дій чи поведінкових стандартів [21; 23; 24; 28 та ін.]. У цьому ракурсі осмислення вчинку самовизначення передбачає не просто виконання особою соціальних норм чи культурних настанов, а узагальнює психодуховною змістовністю її внутрішній світ і, зокрема, моральні прагнення та здатності до творчості. Особистість через свої вчинки не лише взаємодіє з довкіллям, а й формує власну індивідуальність та здійснює вибір, який відображає її унікальність та духовну свободу; її вчинок – це насамперед вияв вільної і відповідальної людини, яка пізнає і втілює свою ковітальну, гуманістичну і/чи Богоподібну сутність.

Циклічно-вчинковий підхід А.В. Фурмана передбачає, що кожен учинок є частиною безперервного екзистенційного процесу, де кожен скоєний крок становить новий етап у розвитку особистості [25]. Кожен учинковий акт самовизначення – це не просто результат, а компонент великої циклічної динаміки, що збагачує людину різноманітним досвідом і сприяє переходу на вищий щабель особистісного зростання. При цьому в учинку самовизначення важливу роль відіграє не лише результат, а й сама діяльність учинення, що спричиняє персональну і соціальну самореалізацію. Це вимагає не лише відповідальності за свої дії, а й готовності до глибокої рефлексії, самопізнання та інтенційованої участі у власному психосоціальному розвитку. У будь-якому разі, вчинок самовизначення у постнекласичній парадигмі виходить за межі особистого вибору і ставить людину в позицію творця культури й архітектора суспільного буття, що вимагає глибокого пізнання себе, своїх індивідуальних особливос-

тей та моральних орієнтирів. І відповідь на перше запитання («Хто я є?») має ґрунтуватися на розумінні сутності людини як частини більшого, етносоціального і навіть космічного порядку, пов'язаної з іншими людьми та світом загалом. Відповідь на питання про бажання і цілі («Що я хочу?») аргументується цінностями свободи та вільного вибору і репрезентується у прагненні добра та любові. І, нарешті, відповідь на питання «Що я можу?» випливає зі здатності людини творити свій світ і себе в ньому, виявляючи свої спроможності і таланти через конкретні вчинки.

Таким чином, в авторському теоретичному обґрунтуванні здійснений учинок самовизначення не лише конструює відповіді на ключові сенсожиттєві питання сучасної людини, а й спричинює активне творення своєї – особистісно-самісної – сутності через прагнення до істини, краси, добра і любові та конкретні вчинкові дії, котрі визначають її як творця своєї психодуховної дійсності. У форматі циклічно-вчинкового підходу вчинок самовизначення постає невід'ємною частиною людського існування, де кожен цикл екзистенційного вчинення виводить її на новий щабель розумового і морального розвитку, а відповідальність за своє самоздійснення набуває і теоретичного, і практичного сенсу: кожен учинок, кожен вибір та кожна дія становлять важливий крок у формуванні власної людської сутності та реалізації життєвого потенціалу.

Психологічний зміст учинку самовизначення людини в сутнісному епістемологічному контексті циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана узагальнено в табл. 3.

Загалом учинок самовизначення людини, витлумачений за принципами, закономірностями і нормативами циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана, є безперервним, багатопараметричним, динамічним процесом, який задіює постійну рефлексію, переосмислення та адаптацію особистості до мінливого світу. Тому в достеменній екзистенційності кожен учинок – творчий акт, котрий відображає сутність людини як особистості в лоні її ковітальної самореалізації та самотворення. Окрім того, людина – організатор і творець свого життєвого шляху, вона приймає рішення на ґрунті власних цінностей, формує свою психосоціальну реальність і активно впливає на довкілля, постійно домагаючись особистісного зростання і духовного розвитку. Унікальність кожного вчинку полягає у тому, що він є виявом індивідуальності і свободи вибору, оскільки дає змогу особистості не тільки адаптуватися до змін, а й самостійно формувати власну траєкторію самісного розвитку, несучи відповідальність за свої дії, ситуаційні вибори і життєвий шлях у цілому.

Таблиця 3

Сутнісний зміст учинку самовизначення людини, здійснений за ознаками-характеристиками циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана

Ознака	Характеристика
Циклічність	Самовизначення є безперервним циклом постійного переосмислення і переозначення себе, що відбувається через постійну рефлексію та адаптацію до змінюваного середовища/довкілля у плінні ковітальних ситуацій повсякдення
Творчість	Вчинок самовизначення – унікальний творчий акт, який виражає сутність особистості і є актом її самореалізації, самотворення та взаємодії з довкіллям
Детермінованість	Людина діє як організатор і творець свого життєвого шляху, вона здатна приймати рішення на засадах власних переконань та цінностей, самотійно формує свою суб'єктивність і траєкторії особистісного розвитку
Унікальність	Підкреслюється унікальність кожного вчинку як творчого акту, що не зводиться до шаблонів чи соціальних норм, а є актом самореалізації та самотворення особистості
Динамічність	Кожен вчинок становить компонент циклічної динаміки розвитку особистості, що сприяє її переходу на новий рівень особистісного зростання та духовного розвитку, де важливу роль відіграє сама діяльність учинення, що веде до самореалізації
Відповідальність	Вчинок самовизначення є виявом вільної і відповідальної особистості, яка не лише адаптується до змін, але й активно впливає на свою психосоціальну реальність, приймаючи відповідальність за власні вчинки, вибори та якість життя в цілому

Висновки. Проведене з позицій постнекласичної наукової раціональності дослідження концептуально обґрунтовує вчинок самовизначення людини. Отримані узагальнення і висновки полягають у таких у змістовленнях:

1. Самовизначення людини доцільно розглядати в епістемологічних рамках класичної, некласичної і постнекласичної наукових раціональностей за принципами їх взаємодоповнення, ускладнення, метасистемності. У межах класичної парадигми самовизначення становить усвідомлений акт волевиявлення, спрямований на виконання людиною морального обов'язку перед світом. У контексті некласичної науки самовизначення суб'єкта відбувається у результаті тривалого пізнання ним зовнішньо детермінованих сенсів, глибокої рефлексії та внутрішньої боротьби мотивів, значень, цінностей. Постнекласичний формат самовизначення людини характеризується безперервністю, циклічністю, діалогічністю, надрефлексивністю й постійним «творенням себе» у взаємодії з мінливим, фрагментованим, проте відкритим для освоєння, довкіллям. Відсутність чітких та однозначних соціокультурних і навіть моральних обмежень вимагає від особистості активного задіяння у процес пошуку/творення сенсових горизонтів власного життя.

2. У постнекласичній парадигмі витлумачення людини – енергійний суб'єкт, здатний до самопізнання, особистісного розвитку та самореалізації, постійно змінюється й адаптується до нових соціокультурних умов, викликів і можливостей, зберігаючи при цьому свою унікальність, цілісність та стабільність ціннісно-сміслових й сенсожиттєвих орієнтирів. Учинок самовизначення на цьому етапі теоретичного рефлексування постає

не лише передумовою самоздійснення і життєреалізування людини на засадах особистісних переконань, а й інструментом для осмислення свого місця у світі. Цей учинковий акт, відображаючи цінності і смисли особи й репрезентуючи розуміння нею сенсу життя, дає змогу кожному акту самовизначення, який розгортається від ситуації до мотивації, і далі до дії та рефлексії, набувати глибокої моральної і етико-самісної значущості. Самовизначення як учинок, котрий відображає глибокі внутрішні переконання особистості та її прагнення до ідеалу, уможливорює не лише адаптивне пристосування до змін, а й активний творчий вплив на довкілля, дає змогу не тільки віднайти своє місце в сучасному світі, а й змінювати, збагачувати, творити його сутнісне осереддя та ціннісно-сміслову наповнення.

3. Осмислення вчинку самовизначення методологічними ресурсами циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана вимагає розгляду його як безперервного замкненого циклу постійного переосмислення й переозначення себе у змінному довкіллі, що відбувається з опорою на внутрішні цінності та сенс життя. Оскільки самовизначення становить вактуальний процес екзистенціювання, людина може і зобов'язана конструювати життєвий шлях як суб'єкт, творець, організатор, трансформатор і, врешті-решт, стати особистістю, котра самісно визначає напрям свого психосоціального розвитку, приймає відповідальність за власні вчинки й постійно адаптується до нових обставин, не втрачаючи усвідомленого сенсу та життєвої мети. Кожен акт самовизначення – це складний компонент циклічної динаміки персонального вчинення, що опрацьовує відповіді на ключові сенсожиттєві питання, спричиняє

активне творення свого сутнісного людського образу через прагнення до істини, краси, добра і любові та вимагає конкретних учинкових дій на шляху до самоздійснення.

Перспективою подальшого дослідження може стати емпіричне обґрунтування вчинку самовизначення майбутніх психологів на етапі їх освітньо-професійної підготовки у закладі вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етос і мораль у сучасному світі / Т.Г. Аболіна та ін. Київ : ПАРАПАН, 2004. 200 с.
2. Академік В.А. Роменець: творчість і праці / упоряд. П.А. М'ясоїд ; відп. ред. Л.О. Шатирко. Київ : Либідь, 2016. 272 с.
3. Бердяєв М. Особистість як творчий акт. *Психологія і суспільство*. 2024. № 1. С. 49–80. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.049>.
4. Григор'єва Я. Свобода і відповідальність як чинники конструювання сенсу життя. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Вип. 25. С. 98–112. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2014-25.%p>.
5. Гуляс І.А. Концепція аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 4. С. 70–96. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.04.070>.
6. Гусельцева М. Творчість В.А. Роменця в еволюції психологічних знань. *Психологія і суспільство*. 2016. № 2. С. 25–47.
7. Добронравова І.С. Постнекласичний синтез знання. *Філософія освіти*. 2019. № 2. С. 142–150. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-8>.
8. Карівець І. Деякі екзистенціальні рефлексії про самовизначення в умовах війни. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія «Філософські науки»*. 2022. Т. 8, ч. 2. С. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.23939/shv2022.02.028>.
9. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. 720 с.
10. Коперльос Р.Ю. Розуміння нелінійності особистості в постнекласичній раціональності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 34. С. 9–12. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i34.1068>.
11. Крупельницька Л.Ф. Психотерапія у постнекласичній парадигмі : навчальний посібник. Київ : МНГ, 2023. 176 с.
12. Лазарук А. Феноменологія самовизначення особи: базові теоретичні підходи у психології. *Психологія і суспільство*. 2024. № 1. С. 131–149. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.2024.01.131>.
13. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2003. № 2. С. 19–37.
14. Мелков Ю. Людина в постнекласичній науковій картині світу. *Філософія освіти*. 2015. № 2. С. 222–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2015_2_13.
15. Морщакова О. Самовизначення особистості у системі взаємовідносин «людина – світ» у рамках філософії вітакультури. *Психологія і суспільство*. 2008. № 1. С. 25–34.
16. Психологія вчинку: шляхами творчості В.А. Роменця : збірник статей / упоряд. П.А. М'ясоїд ; відп. ред. А.В. Фурман. Київ : Либідь, 2012. 296 с.
17. Роменець В.А. Історія психології. XIX – початок XX століття. Київ : Либідь, 2007. 832 с.
18. Тітов І.Г. Методологічні принципи постнекласичної психології. *Психологія і особистість*. 2019. Вип. 1(15). С. 9–40. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2559611>.
19. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2017. 160 с.
20. Фурман А.А. Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 1. С. 5–34. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.005>.
21. Фурман А.А., Фурман А.В. Вчинкова буттєвість особистості: від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №№ 1–2. С. 5–26. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.005>.
22. Фурман А.В. Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива. *Психологія і суспільство*. 2013. № 4. С. 18–36.
23. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 378 с.
24. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології: від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С. 6–50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006>.
25. Фурман А.В. Методологічна оптика як інструмент мислевчинення. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 6–48. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.006>.
26. Фурман А.В. Парадигма як предмет методологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2013. № 3. С. 72–85.

27. Фурман А.В. (упоряд., відпов. ред., перекл.). Система сучасних методологій : хрестоматія : у 4-х т. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. Т. 5 (додатковий). 605 с.
28. Вітакультурна методологія : антологія : колективна монографія : до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана / А.В. Фурман та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 980 с.
29. Методологія і психологія гуманітарного пізнання : колективна монографія / А.В. Фурман та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 997 с.
30. Шандрук С.К. Рефлексивне обґрунтування методологічних підходів до пізнання особистості. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 5(14). С. 1–16.
31. Furman A.V., Furman A.A., Furman O. Object and subject of axiopsychology of personality: sources and prerequisites for the emergence. *Наука і освіта*. 2024. № 3. С. 114–128. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-3-16>.

REFERENCES

1. Abolina, T.H., Yermolenko, A.M., Kyselova, O.O. ta in. (2004). *Etos i moral v suchasnomu sviti* [Ethos and morality in the modern world]. Kyiv: PARAPAN [in Ukrainian].
2. M'iasoid, P.A. (uporiad), Shatyрко, L.O. (red.) (2016). *Akademik V. A. Romenets: tvorchist i pratsi: zb. st.* [Academician V. A. Romenets: creativity and labor: collected articles]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Berdiaiev, M. (2024). Osobystist yak tvorchy akt [Personality as a creative act]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 1, 49–80. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.049> [in Ukrainian].
4. Hryhor'ieva, Ya. (2019). Svoboda i vidpovidalnist yak chynnyky konstruiuvannia sensu zhyttia [Freedom and responsibility as factors in constructing the meaning of life]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 25, 98–112. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2014-25.%p> [in Ukrainian].
5. Hulias, I.A. (2020). Kontseptsii aksiopsykholohichnoho proiektuvannia zhyttievych dosiahnen osobystosti [The concept of axiological psychological design of individual life achievements]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 4, 70–96. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.04.070> [in Ukrainian].
6. Huseltseva, M. (2016). Tvorchist V.A. Romentsia v evoliutsii psykholohichnykh znan [The work of V. A. Roments in the evolution of psychological knowledge]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 2, 25–47 [in Ukrainian].
7. Dobronravova, I.S. (2019). Postneklasychnyi syntezy znannia [Post-nonclassical synthesis of knowledge]. *Filosofia osvity*, 2, 142–150. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-8> [in Ukrainian].
8. Karivets, I. (2022). Deiaki ekzystantsialni refleksii pro samovyznachennia v umovakh viiny [Some existential reflections on self-determination in wartime]. *Visnyk NU «Lvivska politehnika». Seriia «Filosofski nauky»*, 8, 2, 28–33. DOI: <https://doi.org/10.23939/shv2022.02.028> [in Ukrainian].
9. Karpenko, Z. (2018). *Aksiologichna psykholohiia osobystosti: monohrafiia* [Axiological psychology of personality: monograph]. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka [in Ukrainian].
10. Koperlos, R.Yu. (2022). Rozuminnia nelineinosti osobystosti v postneklasychnii ratsionalnosti [Understanding the nonlinearity of personality in post-nonclassical rationality]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, 34, 9–12. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i34.1068> [in Ukrainian].
11. Krupelnytska, L.F. (2023). Psykhoterapiia u postneklasychnii paradyhmi: navch. posib. [Psychotherapy in the post-nonclassical paradigm: a manual]. Kyiv: MNH [in Ukrainian].
12. Lazaruk, A. (2024). Fenomenolohiia samovyznachennia osoby: bazovi teoretychni pidkhody u psykholohii [Phenomenology of individual self-determination: basic theoretical approaches in psychology]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 1, 131–149. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.2024.01.131> [in Ukrainian].
13. Lazaruk, A. (2003). Tsinnosti liudyny u naukovo-psykholohichnomu osmyslenni [Human values in scientific and psychological understanding]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 2, 19–37 [in Ukrainian].
14. Mielkov, Yu. (2015). Liudyna v postneklasychnii naukovi kartyni svitu [Man in the post-nonclassical scientific picture of the world]. *Filosofia osvity*, 2, 222–234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2015_2_13 [in Ukrainian].
15. Morshchakova, O. (2008). Samovyznachennia osobystosti u systemi vzaiemovidnosyn «liudyna – svit» u ramkakh filosofii vitakultury [Self-determination of the individual in the system of relations «man – world» within the framework of the philosophy of vitaculture]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 1, 25–34 [in Ukrainian].
16. M'iasoid, P.A. (uporiad), Furman, A.V. (red.) (2012). *Psykhologhiia vchynku: shliakhamy tvorchosti V.A. Romentsia: zb. st.* [Psychology of action: through the paths of creativity of V.A. Romentsya: collected articles]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
17. Romenets, V.A. (2007). *Istoriia psykholohii. XIX – pochatok XX stolittia* [History of Psychology. 19th – early 20th century]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

18. Titov, I.H. (2019). Metodolohichni pryntsypy postneklasychnoi psykholohii [Methodological principles of post-nonclassical psychology]. *Psykhologhiia i osobystist*, 1 (15), 9–40. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2559611> [in Ukrainian].
19. Frankl, V. (2017). *Liudyna v poshukakh spravzhnogo sensu*. Psykholoh u kontstabori [Man in search of true meaning. Psychologist in the police camp]. Kharkiv: KSD [in Ukrainian].
20. Furman, A.A. (2020). Metodolohiia psykholohichnoho piznannia smyslozhyttievoi sfery osobystosti [Methodology of psychological cognition of the meaningful life sphere of the personality]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 1, 5–34. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.005> [in Ukrainian].
21. Furman, A.A., Furman, A.V. (2018). Vchynkova buttievist osobystosti: vid kontseptu do metateorii [The effective being of the individual: from concept to metatheory]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 1–2, 5–26 [in Ukrainian].
22. Furman, A.V. (2013). Geneza nauky yak hlobalna doslidnytska prohrama: tsyklichno-vchynkova perspektyva [The genesis of science as a global research program: a cyclical-effective perspective]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 4, 18–36 [in Ukrainian].
23. Furman, A.V. (2016). *Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia: monohrafiia* [The idea and content of professional methodologizing: monograph]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
24. Furman, A.V. (2023). Katehoriina matrytsia vitakulturnoi metodolohii: vid myslevchynennia do kanonu [Categorical matrix of vitacultural methodology: from thought-action to canon]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 2, 6–50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006> [in Ukrainian].
25. Furman, A.V. (2022). Metodolohichna optyka yak instrument myslevchynennia [Methodological optics as a tool for thinking]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 2, 6–48. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.006> [in Ukrainian].
26. Furman, A.V. (2013). Paradyhma yak predmet metodolohichnoi refleksii [Paradigm as a subject of methodological reflection]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, 3, 72–85 [in Ukrainian].
27. Furman, A.V. (uporiad., vidpov. red., perekł.) (2023). *Systema suchasnykh metodolohii: khrestomatiia u 4-kh tomakh* [System of modern methodologies: a textbook in 4 volumes]. Ternopil: ZUNU, T. 5 (dodatkovyi) [in Ukrainian].
28. Furman, A.V., Furman, O.Ye., Shandruk, S.K. ta in. (2019). *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia: kolektyvna monohrafiia: do 25-richchia naukovoï shkoly profesora A.V. Furmana* [Vitacultural methodology: anthology: collective monograph: to the 25th anniversary of the scientific school of professor A.V. Furman]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
29. Furman, A.V., Furman, O.Ye., Shandruk, S.K. ta in. (2019). *Metodolohiia i psykholohiia humanitarnoho piznannia: kolektyvna monohrafiia* [Methodology and psychology of humanitarian cognition: collective monograph]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
30. Shandruk, S.K. (2017). Refleksyvne obgruntuvannia metodolohichnykh pidkhodiv do piznannia osobystosti [Reflexive justification of methodological approaches to personality cognition]. *Innovative solutions in modern science*, 5 (14), 1–16 [in Ukrainian].
31. Furman, A.V., Furman, A.A., Furman, O. (2024). Object and subject of axiopsychology of personality: sources and prerequisites for the emergence. *Nauka i osvita*, 3, 114–128. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2024-3-16> [in English].